

Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο

Τόμ. 6, Αρ. 1 (2013)

Τεύχος 6-7

παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο
διεθνής περιοδική έκδοση παιδαγωγικών προβληματισμών

Τεύχος, 6-7 2013

Η καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης μαθητών
Δημοτικού Σχολείου: Η συμβολή των Νέων
Τεχνολογιών

Μαίρη Σαββαΐδου-Καμπουροπούλου

doi: [10.12681/revmata.31133](https://doi.org/10.12681/revmata.31133)

Copyright © 2022, Μαίρη Σαββαΐδου-Καμπουροπούλου

Άδεια χρήσης [##plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4##](https://plugins.generic.pdfFrontPageGenerator.front.license.cc-by-nc-sa4/#).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σαββαΐδου-Καμπουροπούλου Μ. (2022). Η καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης μαθητών Δημοτικού Σχολείου: Η συμβολή των Νέων Τεχνολογιών. *Παιδαγωγικά ρεύματα στο Αιγαίο*, 6(1), 111–125.
<https://doi.org/10.12681/revmata.31133>

Η καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης μαθητών Δημοτικού Σχολείου: Η συμβολή των Νέων Τεχνολογιών

Μαίρη Σαββαΐδου-Καμπουροπούλου¹
Πανεπιστήμιο Αιγαίου
kampour@rhodes.aegean.gr

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να αναδείξει τη συμβολή των Νέων Τεχνολογιών στην καλλιέργεια ενός κριτηρίου της δημιουργικής σκέψης, το μετασχηματισμό. Με αφετηρία μια περιοδική έκθεση Ζωγραφικής στο Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης του Δήμου Ροδίων, την έκθεση «R» του Μανώλη Χάρου, η οποία παραπέμπει στη μεταμόρφωση και την αλλαγή, επιχειρήθηκε η μύηση των παιδιών στην ανάπτυξη της δημιουργικής σκέψης με τη χρήση των νέων τεχνολογιών.

Για την επίτευξη του σκοπού της μελέτης μας υλοποιήθηκε το σχολικό έτος 2009-2010 έρευνα δράσης με 25 μαθητές Δημοτικού Σχολείου πόλεως Ρόδου. Ως εργαλείο αξιολόγησης της διδακτικής μας παρέμβασης επιλέχθηκαν τα καλλιτεχνικά έργα των παιδιών (με τη ζωγραφική, κολλάζ και Photoshop). Ειδικότερα, έγινε συγκριτική ανάλυση -ποιοτική και ποσοτική- των εικαστικών απεικονίσεων των παιδιών, πριν και μετά τη διδασκαλία, με βάση ενός κριτηρίου δημιουργικής σκέψης, το κριτήριο του μετασχηματισμού.

Τα παιδιά χρησιμοποίησαν με ιδιαίτερο τρόπο την εικαστική αναπαραστατική γλώσσα και την τεχνολογία ενεργοποιώντας το πλέγμα αίσθηση – εμπειρία – φαντασία – τροποποίηση – μετασχηματισμό – πειραματισμός – προσωπική δημιουργία. Κατανόησαν ότι οι δυνατότητες του μετασχηματισμού ως χαρακτηριστικό της δημιουργικής σκέψης αλλά και της πρωτοτυπίας ενός έργου τέχνης μπορούν να αναπτυχθούν με κατάλληλη άσκηση. Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η εξοικείωση των τεχνικών χειρισμού του συνδυασμού της εικαστικής τέχνης με τη νέα τεχνολογία βοηθά στο να αναπτυχθεί μια νέα εικαστική γλώσσα μέσω της νέας τεχνολογίας που είναι και η έκφραση της εποχής μας.

Λέξεις – κλειδιά: Καλλιτεχνική εκπαίδευση – μουσειακή αγωγή - Νέες Τεχνολογίες, Δημιουργική σκέψη - μετασχηματισμός

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια υφίσταται μια ραγδαία εξέλιξη στον τομέα της Τεχνολογίας και της Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας, η οποία επηρεάζει όλες τις εκφάνσεις της ζωής μας και δημιουργεί νέες τάσεις σε όλες τις επιστήμες. Ειδικότερα, η Εκπαιδευτική Τεχνολογία αποτελεί σήμερα ένα σταυροδρόμι όπου συναντούνται εξελίξεις στον τομέα της τεχνολογίας, των θεωριών μάθησης της Διδακτικής Μεθοδολογίας των διαφόρων γνωστικών αντικειμένων που διδάσκονται στο σχολείο και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού Συστημάτων διδασκαλίας και μάθησης (Σολομωνίδου, 2006: 1). Ωστόσο, η τεράστια ώθηση της τεχνολογίας συμβάλλει αλλά δεν αρκεί από μόνη της για την επίτευξη καλύτερων μαθησιακών αποτελεσμάτων.

Στην παρούσα μελέτη επιχειρείται να αναδειχθεί η συμβολή της τεχνολογίας στην καλλιέργεια του μετασχηματισμού, ενός από τα κριτήρια της δημιουργικής σκέψης. Για τις επιδιώξεις της έρευνάς μας αξιοποιείται η έκθεση ζωγραφικής του Μανώλη Χάρου στο Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης του Δήμου Ροδίων, διότι ο «μετασχηματισμός» της σκέψης

---

¹ Λέκτορας Π.Τ.Δ.Ε. Πανεπιστημίου Αιγαίου

αποτελεί ένα από τα κύρια στοιχεία του έργου του Μανώλη Χάρου αλλά και βάση της σύγχρονης καλλιτεχνικής έκφρασης. Δεδομένου ότι η μουσειακή εμπειρία σήμερα είναι μια κατεξοχήν εκπαιδευτική εμπειρία (Hooper-Greenhill, 1999), το έργο του Μανώλη Χάρου «μετασχηματίζεται» σε εκπαιδευτικό πρόγραμμα με σκοπό να μνηθούν τα παιδιά στο παιχνίδι της διανόησής του, κάτι που θα αποτελέσει και τη βάση της δικής τους δημιουργικής δράσης.

Στο πρώτο μέρος της μελέτης, το θεωρητικό, αποσαφηνίζεται αρχικά η έννοια της δημιουργικής σκέψης μέσα από βιβλιογραφική έρευνα και στη συνέχεια παρουσιάζεται το έργο του Μανώλη Χάρου ως διαδικασία δημιουργικής σκέψης. Στο δεύτερο μέρος, το εμπειρικό, παρουσιάζεται η συμβολή της τεχνολογίας στην καλλιέργεια της δημιουργικής σκέψης μαθητών Δημοτικού Σχολείου της πόλεως Ρόδου.

2. Θεωρητικό πλαίσιο

2.1. Δημιουργική σκέψη

Η σκέψη ως βασική λειτουργία του εγκεφάλου επιτελεί διαφορετικές λειτουργίες. Με βάση αυτές τις λειτουργίες και σύμφωνα με τον Guilford, η σκέψη διακρίνεται σε δύο βασικές κατηγορίες: τη συγκλίνουσα και την αποκλίνουσα σκέψη. Η συγκλίνουσα σκέψη εκδηλώνεται με την εκφορά κρίσεων ενώ η αποκλίνουσα σκέψη αναδεικνύεται μέσω της φαντασίας και της δημιουργικότητας (Μαγνήσαλης, 2003, Παρασκευόπουλος, 2004, Ξανθάκου, 1998). Η συγκλίνουσα σκέψη είναι συνάρτηση της κριτικής σκέψης ενώ η αποκλίνουσα σκέψη της δημιουργικής σκέψης (Παρασκευόπουλος, 2004).

Η οριοθέτηση της έννοιας της δημιουργικής σκέψης αναδεικνύει μια ποικιλία ορισμών ανάλογα με την οπτική προσέγγισης. Η δημιουργική σκέψη ορίζεται ως περίπτωση λύσης προβλήματος που απαιτεί μια ευρύτητα στον τρόπο σκέψης και μια πρωτοτυπία στην πορεία επίλυσης του (Τριλιανός, 2002: 79-80), αλλά και ως η ικανότητα του ανθρώπου να βρίσκει πρωτότυπες – καινοτόμες, εναλλακτικές ιδέες – λύσεις για την επίλυση των προβλημάτων (Παρασκευόπουλος, 2004).

Στη συνέχεια παρουσιάζονται οι συνιστώσες του δημιουργικού τρόπου σκέψης (Ξανθάκου, 1998: 40-43):

- Η ευαισθησία απέναντι στα προβλήματα του περιβάλλοντος,
- Η δυνατότητα παραγωγής πολλών και ποικίλων ιδεών (νοητική ευχέρεια),
- Η Νοητική ευλυγισία / ευελιξία,
- Η Πρωτοτυπία της σκέψης,
- Η Ικανότητα σύνθεσης (οργάνωση των ιδεών σε ευρύτερα σχήματα),
- Η Ικανότητα μετασχηματισμών,
- Η Ικανότητα επεξεργασίας.

Επίκεντρο της παρούσας ερευνητικής διαδικασίας αποτελεί η συμβολή της τεχνολογίας στην καλλιέργεια ενός από τα κριτήρια της δημιουργικής σκέψης (Sefton-Green Julian, David Puttnam, 1999), την ικανότητα μετασχηματισμών. Ο μετασχηματισμός μπορεί να αποτελέσει τη βάση για όλο τον κορμό μαθημάτων στο σχολείο, αφού αποτελεί ένα μοντέλο προσέγγισης της δημιουργικής διαδικασίας βασισμένο στη δημιουργική σκέψη.

Το χαρακτηριστικό της αναδόμησης-επαναπροσδιορισμού περιλαμβάνει την ικανότητα του ατόμου να εγκαταλείπει μια ερμηνεία ή αντίληψη για τη χρήση ενός αντικειμένου ή μέρους του και να το προσαρμόζει σε νέες λειτουργίες χρήσης. Οι ποικίλες παραστάσεις έννοιες, εμπειρίες, ιδέες, εικόνες, «ταξινομούνται» και «ομαδοποιούνται», ανάλογα με τη σχέση που έχουν μεταξύ τους, σε μια εσωτερική δομή γνώσεων και στάσεων.

2.2. Η Έκθεση Ζωγραφικής με τίτλο “R” ως διαδικασία δημιουργικής σκέψης

Η σύγχρονη τέχνη ως ένας εξαιρετικά γόνιμος τομέας της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης είναι δυνατόν να ενισχύσει το έργο της δημιουργικής σκέψης στο σχολείο, να εμπλέξει τους μαθητές στη πολύπλευρη διερεύνηση, επινόηση, διαρκή μάθηση, επίκαιρη γνώση και πολιτιστική δράση².

Χαρακτηριστικό παράδειγμα διαδικασίας «μετασχηματισμού» της σκέψης αποτελεί η έκθεση με τίτλο “R” του ζωγράφου Μανώλη Χάρου, η οποία φιλοξενήθηκε στο Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης Δήμου Ροδίων το 2009.

Το R είναι γράμμα του Λατινικού αλφαβήτου που προέρχεται από το ελληνικό Ρω, που και αυτό με τη σειρά του προήλθε από το φοινικικό res. *Σαν σύμβολο ορόσημο της έκθεσης το P δημιουργεί ποικίλους συνειρμούς* (Καμπουροπούλου, 2009: 14). Υγρό σύμφωνο της γλώσσας μας παραπέμπει στη ροή και την κίνηση και συνεπώς στη μεταμόρφωση και την αλλαγή. Η χρήση των συμβόλων στην τέχνη πολλαπλασιάζει τη δυναμική της (Goodman Nelson, 1982)

Έτσι το Ρ της έκθεσης συναντά το Ρ της Ρόδου και η επικοινωνία τους πολλαπλασιάζει την ισχύ, την εμβέλεια και την απήχηση του συνδυασμένου δυναμικού τους. Η πολυστρωματική πολιτισμική και ιστορική ταυτότητα της Ρόδου, η πλούσια ανθρωπογεωγραφία της, η πολύπτυχη καθημερινότητά της, απόρροια των αλληπάλληλων και αδιάκοπων αλλαγών στο πολιτισμικό της τοπίο από τα βάθη του χρόνου, αποτελούν το καταλληλότερο αλλά και αναγκαίο φόντο για την πραγματοποίηση της έκθεσης του Μανώλη Χάρου.

Η ηχητική δυναμική της ροής του Ρ μεταφράζεται στην επαναληπτική ιδιότητα του λαϊκού μορίου ανα- που στα αγγλικά αποδίδεται με το πρόθεμα re. Λέξεις όπως recycle, rethink, remind, reconstruct, reproduce κ.α., αποτελούν τόσο για την έκθεση, όσο και για το ίδιο το έργο του καλλιτέχνη, αναφορά στον τρόπο οπτικής, αλλά και στον τρόπο σκέψης και αποκωδικοποίησης.

Ο «μετασχηματισμός» της σκέψης αποτελεί ένα από τα κύρια στοιχεία του έργου του Μανώλη Χάρου, διότι ο νοερός χαρακτήρας των αντικειμένων σε συνδυασμό με την αφαιρετική τους διάθεση έχουν ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μίας σύνθετης διαδικασίας βασισμένης στη δημιουργική έκφραση. Το έργο του προκαλεί το θεατή να συμμετάσχει με δημιουργικό τρόπο. Να παρατηρήσει, να συγκρίνει αλλά και να συμπληρώσει τα έργα εντάσσοντας την εικόνα στο δικό του περιβάλλον. Οι μετασχηματισμοί αυτοί υποβάλλουν τον θεατή σε αντίστοιχες τροποποιήσεις των στόχων, του περιεχομένου και των σχέσεων μεταξύ των απεικονιζόμενων αντικειμένων και των εκάστοτε προηγούμενων εμπειριών μέσα από αντιφατικές και πολλές φορές απρόβλεπτες διαδικασίες, κάνοντας το ξανά πρωτότυπο και μοναδικό.

Είναι μια τέχνη που προϋποθέτει την όχι άμεση διεκπεραίωσή της, αλλά απαιτεί ανάλωση νοητικής ενέργειας και χρόνου, ενώ ταυτόχρονα προσφέρει διέξοδο από την ασφυκτική νομοτέλεια της καθημερινότητας, μια συνειδητή απόδραση στο υποσυνείδητο και τη φαντασία. Η έκθεση του Μανώλη Χάρου μάς ψιθυρίζει το μυστικό της ζωής, όπως αυτό που κρύβεται στο Ρ. Ότι δηλαδή, κάθε τέλος είναι μια καινούρια αρχή και πως τίποτα δεν πάει χαμένο, καθώς η ύλη γίνεται ενέργεια και τανάπαλιν, μέσα από αλληπάλληλες μεταμορφώσεις. Έτσι και η Ρόδος, απορροφώντας τα αλληπάλληλα κύματα ενέργειας που δέχεται από την ανθρώπινη πλημμυρίδα που ζει σε αυτήν και την επισκέπτεται, αλλάζει συνεχώς μορφή και διαθέσεις και σαγηνεύει με την ικανότητά της να μεταμορφώνεται και να προσαρμόζεται στις αλλαγές των καιρών, χωρίς να απομακρύνεται από τις θεμελιώδεις αρχές και χωρίς να αλλοιώνεται η φυσιογνωμία της.

Αναφορικά με την τεχνική του Μανώλη Χάρου, το αρχικά ζωγραφισμένο έργο φωτογραφίζεται και ψηφιοποιείται. Στη συνέχεια υφίσταται επεξεργασία στον υπολογιστή, όπου και εφαρμόζονται διάφοροι πειραματισμοί με τις διαστάσεις του (Sefton-Green,

² Szekely G., Encouraging Creativity in Art Lessons, Teachers College Press, Columbia University, New York 1988. Il sapere dell' imagine: Arte contemporanea a scuola, Πρακτικά Συνεδρίου Prato 1989, La nuova Italia, 1991.

Puttman, 1999). Οι δυνατότητες παρέμβασης είναι ανεξάντλητες. Κατόπιν τυπώνεται και επαναηφιοποιείται. Η διαδικασία εκτείνεται δυνάμει επ' άπειρο. Η αναπαραγωγή είναι απεριόριστη.

Παντρεύοντας τη ζωγραφική με την τεχνική της χαρακτηριστικής και την τεχνολογία το αφετηριακό σχέδιο ανακυκλώνεται και εξελίσσεται μέσα από τις απειράριθμες μεταμορφώσεις του (Coomaraswamy, 1956). Σε πρώτο επίπεδο αυτό μπορεί να δημιουργεί την εσφαλμένη εντύπωση ότι το παιχνίδι της επαναληπτικής διαδικασίας, που στηρίζεται σε μια αρχική κοινή μήτρα, αφαιρεί από τα έργα καλλιτεχνική αξία και έμπνευση. Εδώ ακριβώς όμως έγκειται η διαφορά. Τα έργα, μολονότι κατά κάποιον τρόπο σειριακά, δεν ομαδοποιούνται. Το καθένα αφηγείται μια διαφορετική ιστορία και αποτελεί δείγμα εξαιρετικής και ξεχωριστής δημιουργικής πορείας.

Επεξεργαζόμενος νοητικά και διαισθητικά μαζί τα συστατικά στοιχεία του αρχικού έργου, τα απομονώνει, τα αναδεικνύει σε αυτοτελείς οντότητες και τα επαναχρησιμοποιεί σε άλλα συγκείμενα, μέσα στα οποία προσδιορίζονται εκ νέου. Χωρίς αμφιβολία το έργο του, αποτελεί μία προσπάθεια να συνδιαλεχθεί με τον θεατή, να τον συγκινήσει, να του δημιουργήσει μια σειρά από νοητικές διαδικασίες, που είτε τον ψυχαγωγούν, είτε τον εκπαιδεύουν (On Blue Art, 2007).

Η τόλμη, η δύναμη κι ο πειραματισμός (Fitzgibbon, 2001) η κατάργηση των πλαισίων, αποτελούν τις βασικές τους ιδιότητες του καλλιτέχνη. Οι αναφορές του δεν είναι απλά τοπικές ή έστω ελληνικές αλλά οικουμενικές, καθώς εκφράζεται μέσα από την αρχετυπική γλώσσα των συμβόλων. Στα έργα του η ιδέα και η ύλη συνυπάρχουν ισοδύναμα.

3. Ερευνητικό μέρος

3.1. Μεθοδολογία της έρευνας

Σκοπός της παρούσας έρευνας ήταν να αναδείξει τη συμβολή των Νέων Τεχνολογιών, με αφορμή μια περιοδική έκθεση Ζωγραφικής στο Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης Δήμου Ροδίων, στην καλλιέργεια ενός κριτηρίου της δημιουργικής σκέψης, το μετασχηματισμό. Για την επίτευξη των επιδιώξεων της μελέτης υλοποιήθηκε βιβλιογραφική έρευνα και έρευνα δράσης.

Η έρευνα δράσης πραγματοποιήθηκε με τους μαθητές της ΣΤ΄ Τάξης του Πειραματικού Σχολείου πόλεως Ρόδου, το σχολικό έτος 2009-2010. Τον πληθυσμό της έρευνας αποτέλεσαν 25 μαθητές και η διάρκεια της έρευνας ήταν 4 μήνες. Η επιλογή της ΣΤ΄ Τάξης του Δημοτικού Σχολείου έγινε γιατί τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν πραγματοποιήσει σημαντικές μεταβολές σ' όλους τους τομείς ανάπτυξής τους και παράλληλα μπορούν και χειρίζονται καλύτερα τον ηλεκτρονικό υπολογιστή.

Στο πλαίσιο της έρευνας δράσης προσπαθήσαμε να δημιουργήσουμε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο που να χρησιμοποιεί εργαλειακά τις νέες τεχνολογίες (McFarlane, 1996:95-107) αλλά όχι ως αυτοσκοπό. Δημιουργήθηκε μία διαδικτυακή μουσειακή εφαρμογή, μία ιστοσελίδα, η οποία εντάσσεται σε ένα φανταστικό Μουσείο «Σύγχρονης Τέχνης». Ο εικονικός επισκέπτης κατά την εισαγωγή του, συναντά ένα menu πλοήγησης, με το οποίο του δίνεται η δυνατότητα να αναζητήσει πληροφορίες για τον καλλιτέχνη, να δει έργα του αλλά και να μεταφερθεί εύκολα σε άλλες διαδικτυακές πηγές σχετικές με τον Μανώλη Χάρο. Περιλαμβάνονται δραστηριότητες σε μορφή εκπαιδευτικών βίντεο, παιχνιδιών (π.χ. άτζλ) και έντυπου υλικού που μέσω της εύκολης πλοήγησης, προσπαθεί να ενθαρρύνει τα παιδιά και να τα εμπλέξει σε ένα δημιουργικό νοητικό παιχνίδι.

Ως εργαλείο αξιολόγησης της διδακτικής μας παρέμβασης επιλέχθηκαν τα καλλιτεχνικά έργα των παιδιών (με τη ζωγραφική, κολλάζ και Photoshop). Ειδικότερα, έγινε συγκριτική ανάλυση -ποιοτική και ποσοτική- των εικαστικών απεικονίσεων των παιδιών, πριν και μετά τη διδασκαλία, με βάση ενός κριτηρίου δημιουργικής σκέψης, το κριτήριο του μετασχηματισμού.

Η αξιολόγηση βασίστηκε στα παρακάτω πέντε χαρακτηριστικά γνωρίσματα του μετασχηματισμού:

- Νέες ιδέες – νέα στοιχεία - συνειρμικοί συνδυασμοί
- Τροποποίηση σχημάτων και χρωμάτων
- Αφαίρεση / Πρόσθεση στοιχείων
- Δεξιότητες συνδυασμών ζωγραφικής (π.χ. τέμπερας) και Photoshop
- Νέα δομή - Πολυπλοκότητα σύνθεσης

Τα πέντε αυτά χαρακτηριστικά βαθμολογήθηκαν σε κάθε έργο, με βαθμό από 1 έως 5, δηλαδή πέντε (5) μονάδες για το καθένα από τα πέντε πεδία, ανάλογα τον αριθμό των στοιχείων, τα οποία καθορίζουν - προσδιορίζουν το χαρακτηριστικό του μετασχηματισμού. Κάθε εικαστικό έργο βαθμολογήθηκε από δύο βαθμολογητές (καθηγητές της Μέσης Εκπαίδευσης στην Αισθητική Αγωγή) με σκοπό να αυξηθεί η αξιοπιστία της επίδοσης των μαθητών.

Με τις εικαστικές απεικονίσεις των μαθητών και στη συνέχεια με τη βοήθεια του υπολογιστή ελέγχθηκε η επίδραση της αισθητικής – καλλιτεχνικής προσέγγισης της έκθεσης του Χάρου και της συμβολής του έντυπου εκπαιδευτικού προγράμματος, το οποίο γράφτηκε για την ανάδειξη της καλλιτεχνικής έκφρασης των παιδιών στο πλαίσιο της συγκεκριμένης Έκθεσης.

3.2. Διεξαγωγή της έρευνας

Στη συνέχεια περιγράφονται αναλυτικά οι φάσεις διεξαγωγής της παρούσας έρευνας δράσης.

Α΄ Φάση

Κατά την πρώτη φάση υλοποίησης της έρευνας, δόθηκε η οδηγία στους μαθητές να ζωγραφίσουν διάφορα μέρη της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου, τα οποία θεωρούνται αντιπροσωπευτικά δείγματα άλλων πολιτισμών και έχουν άμεση επιρροή στην πολιτιστική εικόνα της πόλης (Walton, K., 1995) . Η πολυστρωματική πολιτισμική - ιστορική ταυτότητα της Ρόδου και η πολύπτυχη καθημερινότητά της, απόρροια των αλληπάλληλων και αδιάκοπων αλλαγών στο πολιτισμικό της τοπίο από τα βάθη του χρόνου, αποτελούν το καταλληλότερο ερέθισμα για καλλιτεχνική δημιουργία.

Στη συνέχεια, τα παιδιά χωρίστηκαν σε ομάδες και ζωγράρισαν με το συμβατό τρόπο διάφορες όψεις της Μεσαιωνικής πόλης.

Β΄ Φάση

Κατά τη δεύτερη φάση υλοποίησης της έρευνας, ο μαθητές επισκέπτονται αρχικά την Έκθεση Ζωγραφικής του Μανώλη Χάρου στο Μουσείο Νεοελληνικής Τέχνης Δήμου Ρόδου. Ο καλλιτέχνης τους μιεί στις τεχνικές του και τη φιλοσοφία του και τους ενθαρρύνει στο να αφήσουν τη φαντασία τους να τους καθοδηγήσει.

Τα παιδιά έχοντας ως αφετηρία – εργαστήριο το συσσίτιο του Μουσείου Νεοελληνικής Τέχνης Δήμου Ροδίων, φωτογραφίζουν διάφορες όψεις της Μεσαιωνικής πόλης και στη συνέχεια τις ζωγραφίζουν. Οι φωτογραφίες και τα σχέδια της ζωγραφικής σαρώνονται και μεταφέρονται στον Ηλεκτρονικό Υπολογιστή.

Στο σημείο αυτό οι μαθητές αρχίζουν τη διαδικασία του μετασχηματισμού με στόχευση μια νέα σύνθεση. Οι ομάδες των παιδιών καταθέτουν νέες ιδέες. Η παραγωγή νέων ιδεών γίνεται με την πιο γνωστή στρατηγική, τον «Καταιγισμό ιδεών» (brainstorming)³.

³Ο καταιγισμός ιδεών βασίζεται στην αρχή του Osborn (1953) για την «αναβαλλόμενη» κριτική, δηλαδή αναβάλλεται, μετατίθεται η αξιολόγηση των ιδεών μέχρι να παραχθεί ένας μεγάλος αριθμός. Αυτό σημαίνει ότι δεν κρίνεται κάθε ιδέα τη στιγμή που παράγεται, αλλά, αφού παραχθούν πολλές ιδέες, εφαρμόζονται κριτήρια αξιολόγησης (Starko, 1995: 196). Οι βασικοί κανόνες της τεχνικής του καταιγισμού ιδεών είναι τέσσερις: α) Η κριτική αναβάλλεται, β) Οι επαναστατικές ιδέες είναι ευπρόσδεκτες, γ) Η ποσότητα θεωρείται βοηθητικός παράγοντας της ποιότητας και δ) Επιδιώκεται ο συνδυασμός και η βελτίωση των ιδεών.

Στη συνέχεια, τα παιδιά με τη βοήθεια των φοιτητών και του ηλεκτρονικού υπολογιστή ενθαρρύνθηκαν να κάνουν τροποποιήσεις στα χρώματα και στα σχήματα των αρχικών καλλιτεχνικών τους δημιουργώντας αλληπάλληλες εικόνες. Παράλληλα, πρόσθεσαν και αφαίρεσαν στοιχεία τόσο από τις φωτογραφίες όσο και από τις ζωγραφιές τους.

Γ΄ Φάση

Κατά το διάλειμμα ανατροφοδότησης, τα παιδιά ανταλλάσσουν μεταξύ τους τα διάφορα στοιχεία από τα σχέδια τους. Μέσα λοιπόν από την ανταλλαγή στοιχείων, οι μαθητές έχουν τη δυνατότητα να δανειστούν στοιχεία από τις εικόνες των συμμαθητών τους και να δημιουργήσουν μια τελική σύνθεση. Στη νέα αυτή δομή αποτυπώνονται με τον προσωπικό τρόπο του κάθε παιδιού τα στοιχεία των άλλων με αποτέλεσμα να δημιουργείται μια νέα σύνθεση με καινούριες ιδέες. Οι ιδέες αυτές εκθέτονται σε ένα ενιαίο σύνολο, το οποίο εκτυπώνεται σε ένα πανό 2x1.

Κατά τη Γ΄ Φάση τα παιδιά εκτυπώνουν όλες τις δημιουργίες τους, περίπου τέσσερις με πέντε ο καθένας, και προσθέτουν στοιχεία σε αυτές ζωγραφίζοντας με τέμπερες. Στη συνέχεια τις κόβουν και τις συνθέτουν σε ένα νέο κολλάζ και αφού το φωτογραφίσουν ή το σαρώσουν στον υπολογιστή επεξεργάζονται την τελική τους φάση. Έτσι συγκεντρώνονται οι τελικές φάσεις των καλλιτεχνικών έργων του συνόλου των παιδιών.

4. Παρουσίαση και συζήτηση των αποτελεσμάτων της έρευνας

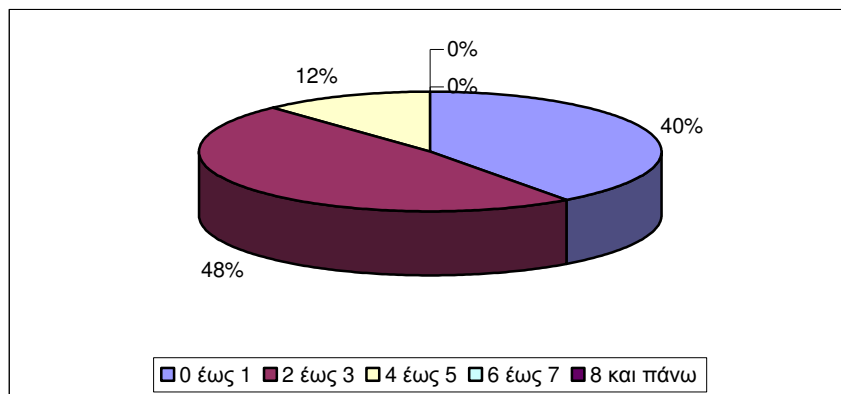
Στην παρούσα ενότητα παρουσιάζεται η αξιολόγηση των αρχικών και τελικών σχεδίων όλων των παιδιών, ως προς τα πέντε χαρακτηριστικά γνωρίσματα, τα οποία συνθέτουν την έννοια του μετασχηματισμού, πριν και μετά τη διδακτική μας παρέμβαση.

- *Νέες ιδέες - νέα στοιχεία - συνειρμικοί συνδυασμοί*

Πριν τη διδακτική παρέμβαση

Τα αρχικά σχέδια αποτυπώνουν άρτια ένα γραφικό διαπολιτιστικό χώρο, τη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, και χρησιμοποιούν συνειρμικά τις ιδέες για τη δομή των σπιτιών και των μνημείων. Ωστόσο, δεν έχουμε νέες ιδέες και κατ' επέκταση νέα εικαστικά στοιχεία. Όσον αφορά την επεξεργασία με το πρόγραμμα του photoshop, οι προσθήκες είναι λίγες και περιορίζονται στο φόντο και στο δάπεδο.

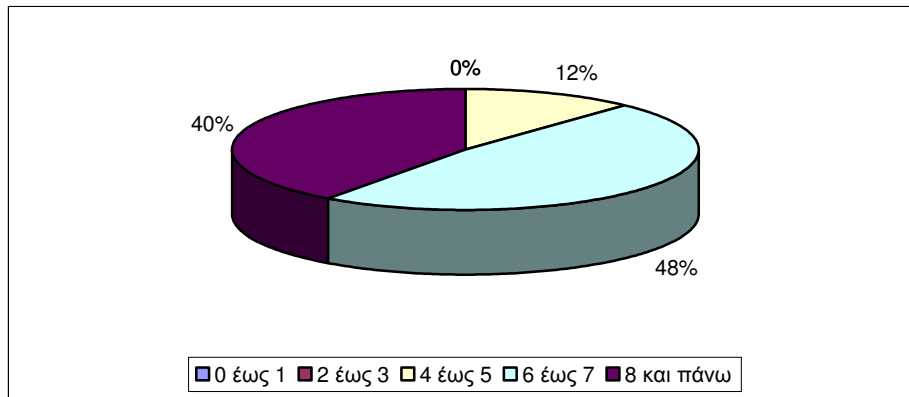
Γράφημα 1

Μετά τη διδακτική παρέμβαση

Τα παιδιά μετά την παρέμβαση υπερέχουν στην ικανότητα να έχουν νέες ιδέες και να δημιουργούν συνειρμικούς συνδυασμούς και αφαιρετικούς συλλογισμούς, οι οποίοι διακρίνονται για την εμβάθυνση και τη διερεύνηση στα εικαστικά και τεχνολογικά περιβάλλοντα.

Γράφημα 2

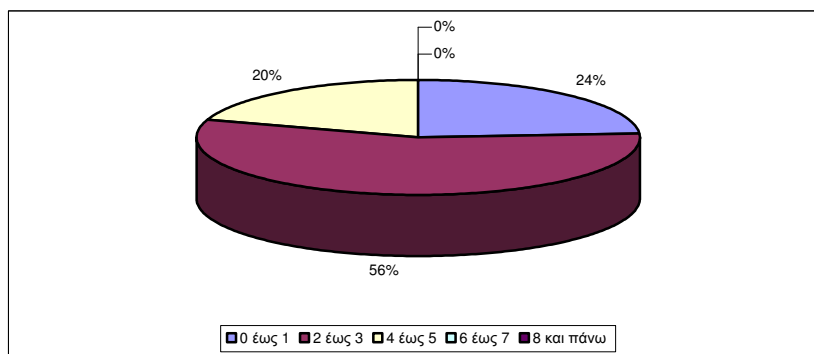

- **Τροποποίηση σχημάτων – χρωμάτων**

Πριν τη διδακτική παρέμβαση

Η εικονική αναπαράσταση απ' την πραγματικότητα δεν έδωσε στους μαθητές πολλά περιθώρια τροποποιήσεων, ενώ τα στοιχεία τα οποία τοποθέτησαν με την χρήση του Photoshop δεν έδωσαν την ευκαιρία για μετασχηματισμό. Τα διαπολιτισμικά στοιχεία, όπως ο μιναρές, το τέμενος, τα παραδοσιακά σπίτια, τα βιτρό, τα βοτσαλωτά, η πύλη Αμπουάζ, το Καστέλλο, η Τάφρος είναι έντονα καθώς και σκηνές από την πολεμική ζωή των ιπποτών. Στερούνται, όμως τροποποιήσεων σε χρώματα και σχήματα ακόμα και με τη χρήση του προγράμματος Photoshop.

Γράφημα 3

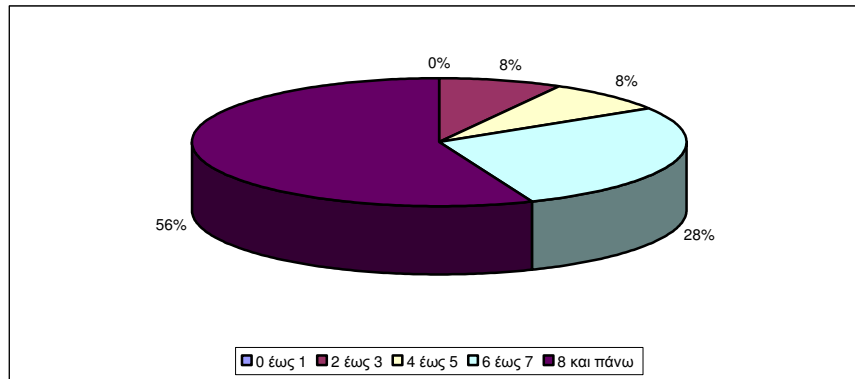
Μετά τη διδακτική παρέμβαση

Στην τελική φάση, το μεγαλύτερο ποσοστό των παιδιών μετασχηματίζουν προσθέτοντας και αφαιρώντας στοιχεία. Οι δεξιότητες των παιδιών αποκαλύπτονται στην τεχνική να συνδυάζουν με τα πινέλα και τις μπογιές τους τις παραδοσιακές τεχνικές (Heller Steven, Seymour Chwast, 2000) με τη χρήση σύγχρονων τεχνολογικών μέσων.

Τα διαπολιτισμικά στοιχεία, όπως για παράδειγμα, ο μιναρές, το τέμενος, τα παραδοσιακά σπίτια, το βιτρό, τα βοτσαλωτά, η πύλη Αμπουάζ, το Καστέλλο, η Τάφρος, εμπλουτίζονται, τροποποιούνται και επαναπροσδιορίζονται με τέτοιο τρόπο που αρχίζουν να δίνουν μια νέα έννοια στο χώρο.

Γράφημα 4

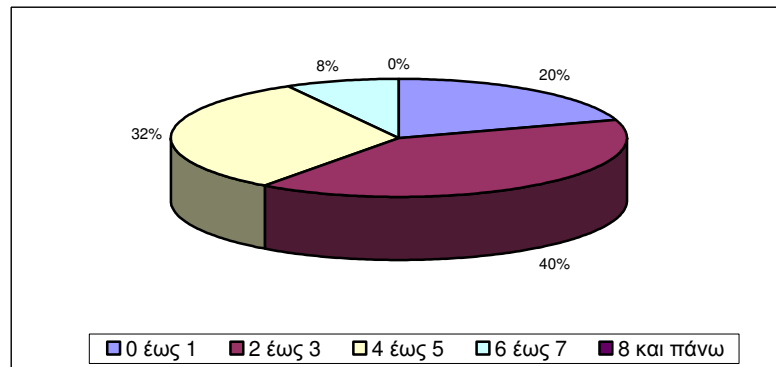

- **Αφαίρεση / Πρόσθεση στοιχείων**

Πριν τη διδακτική παρέμβαση

Η αφαίρεση και η πρόσθεση στοιχείων τόσο με το συμβατό τρόπο ζωγραφικής όσο και με την επεξεργασία στο πρόγραμμα του υπολογιστή είχαν ένα τρόπο απλό και όχι καλλιτεχνικού μετασχηματισμού. Το γεγονός αυτό αποδίδεται στο ότι δεν υπήρχαν οι κατάλληλες γνώσεις επεξεργασίας χρωμάτων και καλλιτεχνικού μετασχηματισμού από την πλευρά των μαθητών.

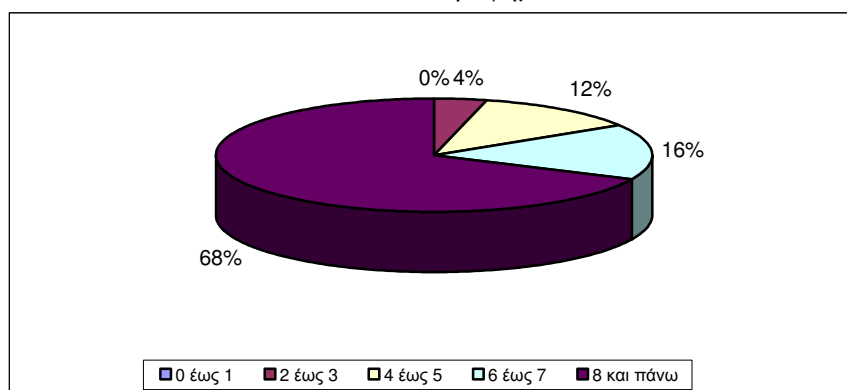
Γράφημα 5

Μετά τη διδακτική παρέμβαση

Η αφαίρεση και η πρόσθεση στοιχείων αρχίζει πλέον να γίνεται συνειδητά παίρνοντας ταυτόχρονα τη μορφή παιχνιδιού. Όσο προχωρούν οι αλληπάλληλες φάσεις επεξεργασίας με τη βοήθεια του υπολογιστή, οι μαθητές σε συνεργασία με τους φοιτητές έχουν την ευκαιρία να ενσωματώσουν και να εμπλουτίσουν τις συνθέσεις τους με ένα τρόπο δημιουργικό που αφαιρούν και προσθέτουν στοιχεία. Η πρόσθεση και η αφαίρεση δημιουργούν εκπλήξεις στα παιδιά, τα οποία διασκεδάζουν το γεγονός πως το έργο τους έχει αρχίσει να παίρνει διαφορετική και πλουσιότερη μορφή σε στοιχεία, έχοντας ταυτόχρονα τη δυνατότητα να αποθηκεύουν κάθε παρέμβαση σε όλες τις φάσεις μέχρι την τελική, χωρίς όμως να έχει χαθεί η αρχική τους ζωγραφική.

Γράφημα 6

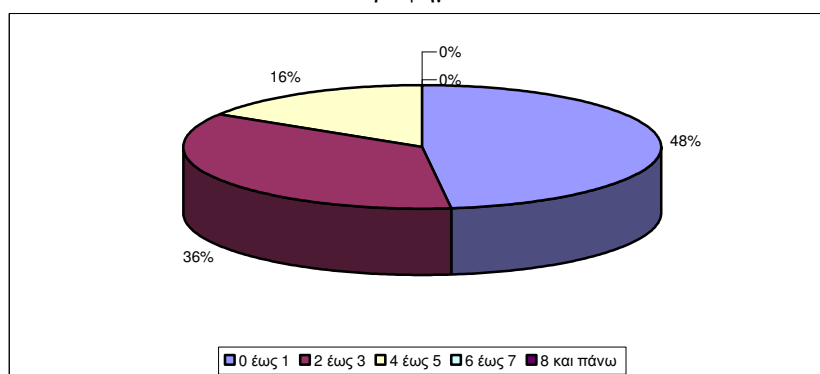

- **Δεξιότητες συνδυασμών ζωγραφικής (π.χ. τέμπερας) και Photoshop**

Πριν τη διδακτική παρέμβαση

Η ανάπτυξη δεξιοτήτων μεταξύ ζωγραφικής και Photoshop είχε ελλείψεις, γιατί τα παιδιά δεν είχαν μνηθεί ακόμα στην ιδέα του μετασχηματισμού. Παράλληλα, τα παιδιά αρνούνται να προσθέσουν περισσότερα στοιχεία φοβούμενα μήπως θα αλλοιωθεί η αρχική τους ζωγραφιά και «χαλάσει» το έργο τους.

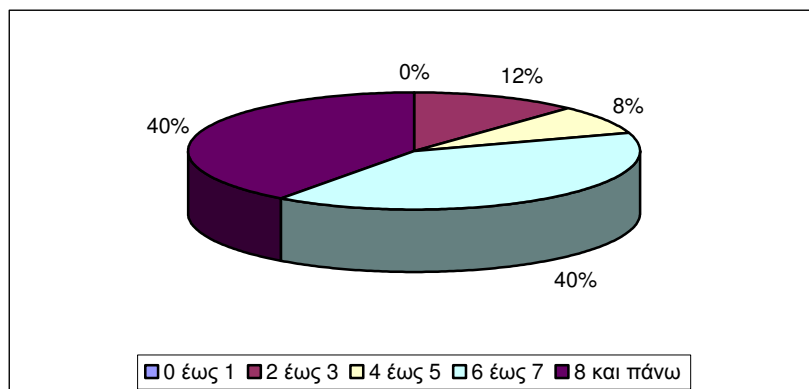
Γράφημα 7

Μετά τη διδακτική παρέμβαση

Τα παιδιά αντιλαμβάνονται τις δυνατότητες αυτού του συνδυασμού (συμβατού εικαστικού τρόπου και Photoshop) και απελευθερώνονται τόσο όσον αφορά τις αναστολές στις ζωγραφιές τους όσο και στη δυνατότητα να συνδυάζουν διάφορα στοιχεία με τη χρήση του Photoshop, τα οποία προσθέτουν αφού ανέπτυξαν και την ευχέρεια να επιλέγουν τα κατάλληλα στοιχεία για τις δημιουργίες τους.

Γράφημα 8

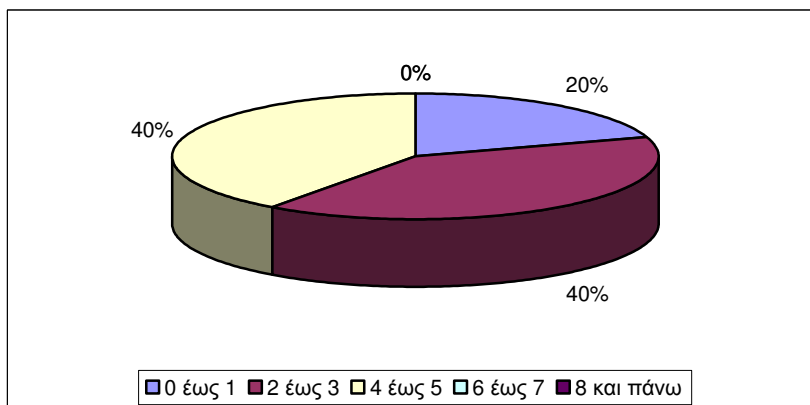

- **Νέα δομή - Πολυπλοκότητα σύνθεσης**

Πριν τη διδακτική παρέμβαση

Η τελική σύνθεση των παιδιών δεν παρουσιάζει τα ιδιαίτερα στοιχεία που χαρακτηρίζουν το μετασχηματισμό. Είναι γεγονός ότι από τα έργα των παιδιών δεν προκύπτει μια νέα - πολύπλοκη δομή, αφού από την αρχική φάση επεξεργασίας μέχρι και την τελική σύνθεση και αφού πέρασαν από διάφορες δοκιμαστικές – εικαστικές επεξεργασίας φάσεις, δεν έδωσαν το αναμενόμενο, καλλιτεχνικό αποτέλεσμα.

Γράφημα 9

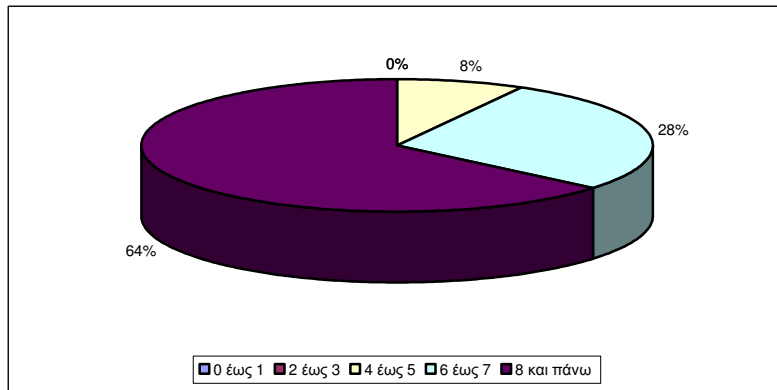

Μετά τη διδακτική παρέμβαση

Οι ικανότητες των παιδιών στην τελευταία αυτή φάση αυξάνονται τόσο όσον αφορά το διανοητικό επίπεδο όσο και το αισθητικό, το οποίο προκύπτει από τις διαφορετικές τεχνικές που συνδυάζουν για να προκύψει η τελική φάση της εργασίας.

Δηλαδή, στην παρούσα φάση αφού εκτυπώσουν τις διαφορετικές αναδημιουργίες τους, προχωρούν πέρα από την εικόνα της πραγματικότητας. Κόβουν τα στοιχεία που τους ενδιαφέρουν από κάθε δημιουργία και τα κολλάνε με την τεχνική του κολλάζ σ' ένα άλλο φόντο. Σε αυτό παρεμβαίνουν και με χρώματα όπως π.χ. τέμπρες, το σκανάρουν και το περνούν στον υπολογιστή. Εδώ μπορούν να προσθέσουν και άλλα στοιχεία, να προβληματιστούν για το αποτέλεσμα και δημιουργήσουν ένα διαφορετικό θεατρικό σκηνικό.

Γράφημα 10

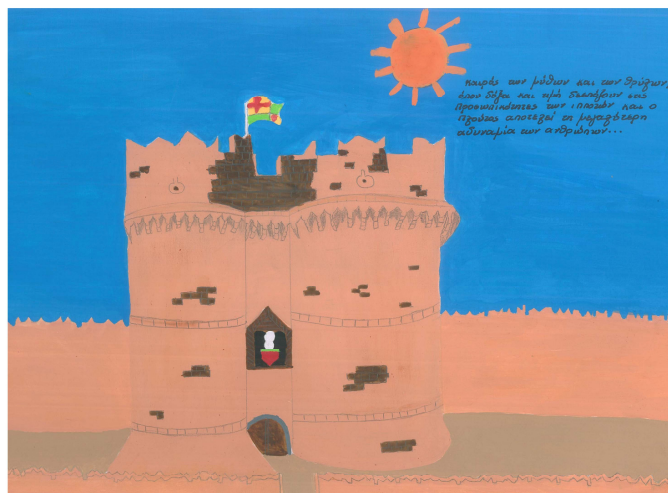

Στη συνέχεια, παρουσιάζονται (Εικόνες 1, 2, 3, 4) ενδεικτικά καλλιτεχνικά προϊόντα των παιδιών, πριν και μετά τη διδακτική μας παρέμβαση.

Εικόνα 1: Η Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, πριν τη διδακτική παρέμβαση

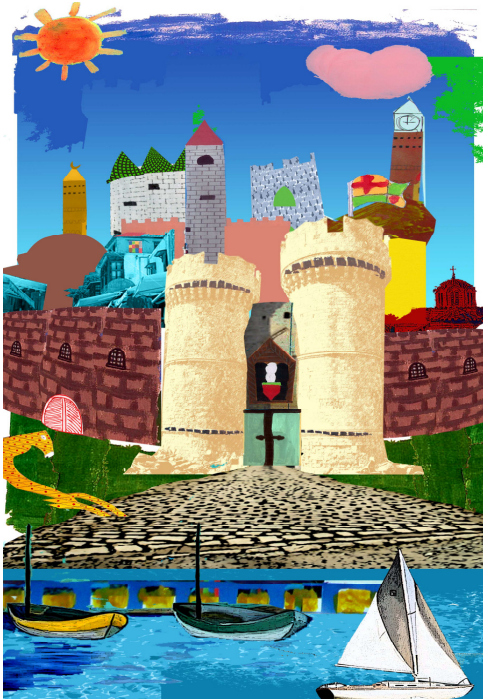
Εικόνα 3: Η πύλη της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου, πριν τη διδακτική παρέμβαση

Εικόνα 4: Η πύλη της Μεσαιωνικής πόλης της Ρόδου, μετά τη διδακτική παρέμβαση

Η ομαδική εργασία

Η ομαδική εργασία των παιδιών (Εικόνα 5) καταδεικνύει ότι τα παιδιά έχουν μνηθεί στη τεχνική του Εικαστικού Μανώλη Χάρου. Η εικαστική τους έκφραση έχει απελευθερωθεί. Παράλληλα, έχουν κατανοήσει τη διαδικασία της δημιουργίας όπου το αρχικό έργο φωτογραφίζεται, ψηφιοποιείται, μεγεθύνεται, εκτυπώνεται και ξαναδημιουργείται. Προβληματίζονται για τις πολλαπλές εκδοχές του αποτελέσματος, για τις ανεξάντλητες δυνατότητες παρέμβασης, μέσα από τις οποίες τα έργα φαίνεται ότι μοιάζουν μεταξύ τους αλλά σε καμία περίπτωση δεν είναι ίδια.

Εικόνα 5: Ομαδική εργασία των παιδιών για τη Μεσαιωνική πόλη της Ρόδου, μετά τη διδακτική παρέμβαση

5. Συμπερασματικές κρίσεις

Τα παιδιά χρησιμοποίησαν με ιδιαίτερο τρόπο την εικαστική αναπαραστατική γλώσσα και αυτήν της τεχνολογίας ενεργοποιώντας το πλέγμα αίσθηση – εμπειρία – φαντασία – τροποποίηση – μετασχηματισμό – πειραματισμός – προσωπική δημιουργία. Απέκτησαν καλλιτεχνικές γνώσεις ζωγραφικής, κολλάζ και χρήσης υπολογιστή και ειδικότερα των προγραμμάτων ζωγραφικής και αναγνώρισαν ποια είναι η σημασία του συνδυασμού αυτών των δύο για τη σύγχρονη τέχνη και ιδιαίτερα του Χάρου που στηρίζεται στη φιλοσοφία του να δημιουργώ ξανά και ξανά. Κατανόησαν ότι οι δυνατότητες του μετασχηματισμού ως χαρακτηριστικό της δημιουργικής σκέψης αλλά και της πρωτοτυπίας ενός έργου τέχνης μπορούν να αναπτυχθούν με κατάλληλη άσκηση.

Τα παιδιά δημιούργησαν ολοκληρωμένα έργα τέχνης σε ομαδικό και ατομικό επίπεδο. Δηλαδή μνηθήκαν στο παιχνίδι της δημιουργίας, χρησιμοποίησαν παλαιότερη δημιουργία τους ως αφετηρία και έμπνευση. Έτσι από έμπνευση σε έμπνευση, πειραματισμό σε πειραματισμό και με τη βοήθεια των πινέλων με τα χρώματα και του υπολογιστή τους κατάφεραν να φτιάξουν νέες εικόνες. Προσέδωσαν πολλές ιδιότητες και συμβολική χρήση και κάθε φορά χαιρόνταν την εικόνα που προέκυπτε ως μια έκπληξη. Είναι η δημιουργική έκπληξη του Bruner από την ανακύκλωση της αλυσίδας σκέψη – έμπνευση – δημιουργία – έκθεση – θέαση – επαναδημιουργία.

Ειδικότερα, από τα ευρήματα της ποσοτικής και ποιοτικής ανάλυσης των έργων των παιδιών γίνονται εμφανείς οι διαφοροποιήσεις σε όλα τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα του μετασχηματισμού: Οι μαθητές παρουσιάζουν νέες ιδέες και νέα στοιχεία, κάνουν συνειρμικούς συνδυασμούς, τροποποιούν με επιτυχία σχήματα και χρώματα, αφαιρούν και προσθέτουν στοιχεία, συνδυάζουν τη ζωγραφική και το Photoshop, με αποτέλεσμα τα έργα τους να αποκτούν νέα δομή και πολύπλοκη σύνθεση.

Η ενθάρρυνση της παραγωγής πολλών ιδεών, λύσεων και μετασχηματισμών, δημιουργεί το απαιτούμενο επίπεδο της προσωπικής δημιουργίας. Ο συνδυασμός της χρήσης του υπολογιστή με τα εικαστικά συμβατικά σχέδια καταλήγει στην αποβολή του αισθήματος

ντροπής ή φόβου για τις αναπαραστάσεις που ξεφεύγουν από την τυποποίηση ή από την απλή απεικόνιση της πραγματικότητας (Loveless A., 1996: 121-144).

Τα αποτελέσματα δείχνουν ότι η εξοικείωση των τεχνικών χειρισμού του συνδυασμού της εικαστικής τέχνης με τη νέα τεχνολογία βοηθά στο να αναπτυχθεί μια νέα εικαστική γλώσσα μέσω της νέας τεχνολογίας που είναι και η έκφραση της εποχής μας. Οι νέες τεχνολογικές εφαρμογές, αποτελούν ένα μεσολαβητικό εργαλείο που εύκολα μπορεί να συνδυάσει σημειολογικά νοητικά εργαλεία αλλά και αισθητικά πρότυπα, ενισχύοντας την αφαιρετική ικανότητα του ανθρώπου, μέσω μίας δημιουργικής διαδικασίας, εμπλέκοντας τη βιοματική με τη φαντασιακή προσέγγιση.

Η τεχνολογία συμβάλλει στη δημιουργία των προϋποθέσεων εκείνων που θα οδηγήσουν αφενός στην εννοιολογική «μετασχηματιστική πράξη», η οποία σχετίζεται με έννοιες όπως αυτές του πειραματισμού, της αποδόμησης, της επανακατασκευής και της επαναπροσέγγισης και αφετέρου σε μια πρωτότυπη συλλογιστική διαδικασία, η οποία δεν αναπαράγει απλά τη γνώση αλλά την ανατοποθετεί ως ένα μετακριτικό εργαλείο.

Με βάση τα παραπάνω, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει μία αμφίδρομη σχέση μεταξύ ενός διδασκόμενου έργου σύγχρονης τέχνης και της μύησης στις νέες τεχνολογίες, ως διαδικασία ελεύθερης δημιουργίας στο χώρο και στο χρόνο σ' ένα μαγικό κόσμο που σε προκαλεί να πειραματίζεσαι να δημιουργείς ξανά και ξανά.

Βιβλιογραφία

- Coomaraswamy A. K., (1956). *The transformation of Nature in Art*. Dover: New York.
- Fitzgibbon M., (2001). *Managing innovation in the Arts: Making Art Work*, Quorum Books.
- Hooper-Greenhill E., (1999). *The Educational Role of the museum*. London & N.Y.: Routledge.
- Καμπουροπούλου Μ., (2009). Το R του Μανώλη Χάρου, issue free publishing. Διαθέσιμο: <http://www.charosm.com/pages/2009rodos.php>
- Μαγνήσαλης, Κ., (2003). *Δημιουργική σκέψη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ξανθάκου, Γ., (1998). *Η Δημιουργικότητα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- On Blue Art, (2007). Συνέντευξη με τον Μανώλη Χάρο, *On Blue Art*.
- Osborn, (1953).
- Παρασκευόπουλος, Ι., (2004). *Δημιουργική σκέψη στο σχολείο και στην οικογένεια*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Starko, (1995).
- Sefton-Green J., Puttnam D., (1999). *Young People, Creativity and New Technologies: The Challenge of Digital Art*, Routledge, London.
- Σολομωνίδου Χ., (2006). *Νέες τάσεις στην εκπαιδευτική τεχνολογία. Επικοινωνιακός και σύγχρονα περιβάλλοντα μάθησης*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τριλιανός, Θ., (2002). *Η κριτική σκέψη και η διδασκαλία της*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.
- Sefton-Green Julian, David Puttnam, 1999, *Young People, Creativity and New Technologies: The Challenge of Digital Arts*. Routledge. London.
- Walton, K. (1995) *Picture My World*, London: Arts Council of England.
- Loveless A., 1996 'Working with images, developing ideas' in McFarlane, A. (ed.) *Information Technology and Authentic Learning: Realising the Potential of Computers in the Primary Classroom* London: Routledge: 121-144.
- McFarlane, A., 1996, Developing graphic skills, in McFarlane, A. (ed.) *Information Technology and Authentic Learning: Realising the Potential of Computers in the Primary Classroom* London: Routledge:95-107.
- Goodman Nelson, 1982, The symbols of art in Gardner Howard, in *Art, Mind, and Brain: A Cognitive Approach to Creativity*. Basic Books. New York: 55-64.
- Heller Steven, Seymour Chwast, 2000, *Graphic Style: From Victorian to Digital*. Harry N. Abrams. New York.